

непрерывность, которая со временем должна развиваться в систему непрерывного образования. Она должна включать вопросы профессиональной ориентации, подготовки, переподготовки и трудоустройства работников, т. е. нахождение таких экономических условий, которые позволили бы непосредственному производителю трудиться по способностям, реализовать себя в труде и социальном творчестве.

Таким образом, система образования модифицирует свои функции, цели, методы, организацию, ведет поиск адекватных способов решения задачи формирования работника нового типа на современном этапе.

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 16. С. 595.

² См.: Теоретические основы непрерывного образования. М., 1987. С. 8; Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 6. С. 232.

³ Понятия «цели» и «средства» здесь отождествляются в той мере, в какой само понятие цели как движущего мотива указывает на ее активную, двигательную роль.

⁴ См.: Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 26. Ч. 2. С. 123.

⁵ Там же. Т. 46. Ч. 1. С. 386.

⁶ См.: Аузан А. А. Социалистическое самоуправление: политико-экономический аспект // В научном поиске (Политическая экономия социализма сегодня). М., 1987. С. 158.

⁷ Ленин В. И. Полн. собр. соч. Т. 40. С. 216.

⁸ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 23. С. 85—86.

⁹ См.: Высшее образование в Европе. ЮНЕСКО, 1988. Т. 13. № 1—2. С. 66.

К. В. ЕРМАКОВА

САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ПРАЦЫ ЖАНЧЫН У ГРАМАДСКАЙ ВЫТВОРЧАСЦІ

У Канстытуцыі СССР замацавана роўнасць перад законам усіх грамадзян СССР, а таксама роўнасць правоў жанчыны і мужчыны¹. Разам з тым выказаная У. І. Леніным у рабоце «Вялікі пачын» думка аб тым, што «жанчына прадаўжае заставацца хатняй рабыняй, не глядзячы на ўсе вызваленчыя законы, бо яе давіць, душыць, атупляе, прыніжае дробная хатняя гаспадарка...»², застаецца значнай, на наш погляд, і сёння.

Так, па звестках статыстыкі, штодзённа працуючыя і служачыя жанчыны ў СССР трацяць на хатнюю гаспадарку 3 гадзіны 13 мінут, у выхадны дзень — 6 гадзін 18 мінут. Свабодны час складае ад 2 гадзін 24 мінут у будзённы дзень (у гараджанак) да 1 гадзіны 57 мінут (у калгасніц). На выхаванне дзяцей застаецца ад 16 да 30 мінут, ад 3 да 10 мінут на любіцельскія заняткі, да 42 мінут (у выхадныя) на чытанне. Сацыялагічныя даследаванні паказваюць, што акрамя работы жанчына занята хатнімі справамі, сям'ёй, дзяцьмі 40 гадзін у тыдзень, у той час як мужчына — ўсяго 6 гадзін³.

У Вярхоўным Савеце СССР нядаўна створан Камітэт па справах жанчын, аховы сям'і, мацярынства і дзяцінства для прыняцця навуковых дзяржаўных рашэнняў. У той жа час у эканамічнай і філасофскай літаратуры пакуль няма адзінства поглядаў на месца і ролю жанчыны ў грамадстве.

Так, рад аўтараў прытрымліваецца думкі, што жанчыны перш за ўсё павінны займацца выхаваннем дзяцей, вядзеннем хатняй гаспадаркі. Другія ж лічаць, што жанчына абавязана працаваць у грамадскай вытворчасці і спалучаць працу па вядзенню хатняй гаспадаркі і выхаванню дзяцей з грамадскай справай. Ёсць таксама меркаванне аб неабходнасці плаціць за працу ў сям'і тым жанчынам, якія жадаюць прысвяціць сябе выхаванню дзяцей⁴.

На наш погляд, жанчыне ў працаздольным узросце неабходна забяспечыць усе ўмовы для паспяховага спалучэння мацярынства з працай у грамадскай вытворчасці. Гэта неабходна зрабіць па наступным прычынам.

Эканамічная роўнасць мужчын і жанчын пры сацыялізме становіцца магчымай з зацвярджэннем грамадскай уласнасці на сродкі вытворчасці і пры забеспячэнні роўных магчымасцей для іх удзельнічаць у грамадскай вытворчасці. Праца жанчын з'яўляецца неад'емнай часткай супольнай грамадзянскай справы. Так, па статыстычных даных 1987 года жанчыны саставілі 48,3 % працаздольнага насельніцтва краіны і 51 % сярэднегадавой колькасці рабочых і служачых. Сярод калгаснікаў, занятых у грамадскай

гаспадарцы (без рыбалявецкіх калгасаў) у 1987 годзе жанчыны складалі 43 %⁵.

60 % спецыялістаў з вышэйшай і сярэдняй адукацыяй — жанчыны. Звыш 0,5 млн. жанчын кіруюць прадпрыемствамі і ўстановамі, каля 1 млн. узначальваюць цэхі і ўчасткі, 598,1 тыс. жанчын занята навуковай справай (40 % агульнага ліку навуковых супрацоўнікаў); з іх 132,8 тыс. маюць вучоную ступень кандыдата навук (28 % агульнага ліку), 6,1 тыс. — дактары навук (13 %)⁶. Перабудова грамадскай вытворчасці на базе ўкаранення комплекснай механізацыі, аўтаматызацыі, камп'ютэрызацыі, робатызацыі патрабуе спецыялістаў вышэйшай кваліфікацыі, значную частку якіх складаюць жанчыны.

Жанчына, што ўдзельнічае ў грамадскай вытворчасці, забяспечвае сябе матэрыяльна і не залежыць ад іншых членаў сям'і. Вынікі некаторых сацыялагічных даследаванняў паказваюць: да 80 % жанчын маюць намер працаваць нават у тым выпадку, калі зарплата мужа будзе дасягаць іх агульнага заробатку. Па даных іншых даследаванняў, такіх жанчын больш 60 %⁷.

Удзельнічаючы ў грамадскай вытворчасці, жанчына можа найбольш поўна рэалізаваць свае інтэлектуальныя і фізічныя здольнасці. «Толькі ў калектыве, — пісаў К. Маркс, — індывід атрымлівае сродкі, што даюць яму магчымасць усебаковага развіцця сваіх задаткаў»⁸.

Для таго, каб жанчыны сапраўды змаглі ўдзельнічаць у грамадскай вытворчасці, неабходна ахапіць усіх дзяцей дашкольнага ўзросту дзіцячымі ўстановамі, у якіх павінна забяспечвацца кваліфікаванае выхаванне і догляд дзяцей, а таксама захоўвацца навукова абгрунтаваная норма напавення груп. Таму, на наш погляд, мэтазгодна не плаціць маці за догляд аднаго-двух дзяцей у хаце, а выкарыстаць гэтыя рэсурсы для развіцця якасна новага тыпу дзіцячых дашкольных устаноў.

Што датычыць прапановы прызнаць працу па выхаванню дзіцяці грамадска каштоўнай і як кожную працу аплачваць і залічваць у працоўны стаж⁹, па нашаму меркаванню, трэба выплачваць зарплату за выхаванне толькі навукова-абгрунтаванай колькасці дзяцей у грамадскай дзіцячай установе, дзе для гэтага могуць быць створаны ўсе ўмовы.

Для рэалізацыі сапраўднай эканамічнай і сацыяльнай роўнасці жанчыны з мужчынай патрабуецца ўдзел жанчыны ў грамадска-карыснай справе. Для павелічэння свабоднага часу працуючай жанчыны неабходна вызваліць яе ад хатняй гаспадаркі шляхам паслядоўнага ажыццяўлення Комплекснай праграмы развіцця вытворчасці тавараў народнага спажывання і сферы паслуг на 1986—2000 гады, а таксама з дапамогай унутрысямейнага раздзелу працы. Павелічэнне свабоднага часу працуючай жанчыны будзе садзейнічаць больш эфектыўнаму аднаўленню яе энергіі, а таксама павышэнню яе прафесіянальна-культурнага ўзроўню.

Забяспячэнне эканамічнай роўнасці жанчыны з мужчынай павінна ўлічваць псіхафізіялагічныя асаблівасці жаночага арганізму. Розніца здольнасцей да працы ў мужчыны і жанчыны выклікана, па-першае, тым, што жанчыны фізічна слабейшыя за мужчын, таму іх праца з'яўляецца менш інтэнсіўнай. Па-другое, на эфектыўнасць працы жанчын у пэўнай сферы дзейнасці ўплываюць псіхалагічныя асаблівасці жаночага арганізму. Так, па даных некаторых даследаванняў, жанчыны больш востра за мужчын рэагуюць на запыленасць, забруджанасць рабочых месц. На шумнасць, напрыклад, жанчыны рэагуюць амаль у два разы больш востра, чым мужчыны. Асабліва моцна зніжаюць задаволенасць работай у жанчыны цяжкія фізічныя нагрузкі¹⁰. Па-трэцяе, здольнасць арганізму жанчыны да мацярынства часова абмяжоўвае магчымасці яе ўдзелу ў грамадскай дзейнасці. Па-чацвёртае, юрыдычны і фактычны перыяд працоўнай дзейнасці ў мужчын больш працяглы, чым у жанчын. Праца жанчын мае свае асаблівасці, абумоўленыя як яе ўласным ва ўзнаўленні «уласнага жыцця, пры дапамозе працы, так і чужога, пры дапамозе нараджэння»¹¹.

У навуковых публікацыях выказваюцца розныя погляды на паняцці «жаночая праца» і «праца жанчын». Так, па вызначэнню Т. А. Машыкі, жаночая праца прадстаўляе сабой «працэс расходвання фізічных і духоўных здольнасцей жанчын у грамадскай вытворчасці, у сямейным быццэ, па дагляданню за дзясцямі і іх выхаванню»¹².

На наш погляд, сямейны догляд за дзясцямі і іх выхаванне не з'яўляецца спецыфічна жаночай працай, абумоўленай псіхафізіялагічнымі асаблівасцямі арганізму жанчыны. Усе віды працы, звязаныя з задавальненнем матэрыяльных і духоўных запатрабаванняў членаў сям'і, а таксама з назіраннем

і доглядам дзяцей могуць выконваць і мужчыны. Да спецыфічна жаночай працы можна аднесці толькі кармленне груднога дзіцяці.

Н. М. Шышкан разумее пад жаночай працай «усякую грамадска неабходную працу ў сваім канкрэтным выяўленні, якую можа выказаць жанчына з улікам спецыфікі яе рабочай сілы, абумоўленай фізічнымі і псіхафізіялагічнымі асаблівасцямі арганізма, што дапускае выкананне жанчынай адносна «лёгкіх (у фізічных адносінах) работ»¹³.

Гэта вызначэнне жаночай працы дазваляе выбраць тыя сферы дзейнасці, у якіх выкарыстоўванне працы жанчын не супярэчыць псіхафізіялагічным асаблівасцям іх арганізма. Жаночая праца — гэта праца, якую «фактычна выконвае жанчына».

Мэтазгоднасць уяўлення ў навуковы абарот двух паняццяў, на наш погляд, выклікана тым, каб мець уяўленне аб адпаведнасці працы жанчын іх прыродным асаблівасцям. Зараз далёка не ўсе жанчыны заняты працай, якая адпавядае спецыфіцы іх арганізма. Так, з 60,054 млн. жанчын, рабочых і служачых народнай гаспадаркі, 3,4 млн. заняты на работах, шкодных для здароўя, 275 тыс. — на цяжкіх фізічных работах, 4 млн. працуюць у начную змену. Ажыццяўленне рэальнай эканамічнай роўнасці мужчын і жанчын патрабуе пераадолення сацыяльна-эканамічнай неаднароднасці розных відаў працы, скарачэння выкарыстання ручной працы, якой заняты 4,2 млн. жанчын¹⁴.

Гэтаму будучы садзейнічаць укараненне комплекснай механізацыі, аўтаматызацыі, робатызацыі, камп'ютэрызацыі, пашырэнне сферы выкарыстання працы жанчын у грамадскай вытворчасці, ліквідацыя розніцы ў выкарыстанні мужчынскай і жаночай рабочай сілы і павышэнне творчай часткі працы жанчын шляхам тэхнічнай рэканструкцыі народнай гаспадаркі, удасканалванне санітарна-гігіенічных умоў працы, якія вызначаюць магчымасць аднаўлення і развіцця здольнасцей да працы і мацярынства.

Такім чынам, вырашэнне сацыяльна-эканамічных праблем працы жанчын і дасягненне імі сацыяльнай роўнасці патрабуюць поўнага задавальнення патрэбнасці сям'і ў якасці новых дзіцячых дашкольных установах, стварэння эфектыўнай сферы паслуг, заснаваных на індустрыяльна-прамысловым выкананні ўсіх гаспадарча-бытавых аперацый, пераадолення сацыяльна-эканамічнай неаднароднасці відаў працы.

¹ Гл.: Конституция СССР. М., 1988. С. 15.

² Ленін У. І. Творы. Т. 29. С. 396.

³ Гл.: Белая Т., Бояркина Н. Женщина на работе и дома // Комс. правда. 1989. 10 марта.

⁴ Гл.: Советская женщина. 1989. № 2. С. 38; Набатникова Т. Легко ли быть мамой? // Правда. 1989. 31 янв.; Раш К. Всех царств дороже // Правда. 1989. 22 февр.; Сонин М. Я. Развитие народонаселения: Экономический аспект, М., 1980. С. 277; Юк З. М. НТП и труд женщин. Минск, 1981. С. 56; Толокина Е. Так сколько должна работать женщина? // Работница. 1989. № 9.

⁵ Гл.: Труд в СССР. М., 1988. С. 105; 107—108.

⁶ Гл.: Аргументы и факты. 1989. № 9. 4—10 марта. С. 1.

⁷ Гл.: Бреев Б. Д. Человек и производство. М., 1989. С. 237; Раш К. Всех царств дороже // Правда. 1989. 22 февр.

⁸ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 3. С. 75.

⁹ Гл.: Толокина Е. Так сколько должна работать женщина? С. 4.

¹⁰ Гл.: Китов А. И. Экономическая психология. М., 1987. С. 68.

¹¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 3. С. 28.

¹² Машикова Т. А. Занятость женщин и материнство. М., 1989. С. 8.

¹³ Шышкан Н. М. Социально-экономические проблемы женского труда. М., 1980. С. 15.

¹⁴ Гл.: Аргументы и факты. 1989. № 9. 4—10 марта. С. 1.

В. И. НАПРЕЙКОВА

РАЗВИТИЕ КООПЕРАЦИИ И УКРЕПЛЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ ТРУДА

Материальное производство, представляя собой главное условие жизни людей, предполагает их совместную трудовую деятельность. Общественное производство существует лишь как совокупность различных видов дифференцированного труда. Только благодаря совместным усилиям многих лиц, коллективов работников осуществляется воспроизводственный процесс. «Чтобы производить,— указывал К. Маркс,— люди вступают в определен-